

Η ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΤΩΝ Η.Π.Α.

Τοῦ κ. PETER F. DRAKER

Καθηγητοῦ Διοικήσεως Ἐπιχειρήσεων τοῦ Πανεπιστημίου Νέας Ὑόρκης

Τὰ τελευταῖα 25 χρόνια ἡ ἀμερικανικὴ οἰκονομικὴ δομὴ ἄλλαξε ριζικά. Τοῦτο ὀφείλεται σὲ ἓνα τρίτο κύμα βιομηχανικῶν καὶ οἰκονομικῶν συγχωνεύσεων ποὺ διάφεραν βασικά ἀπὸ τὰ δύο προηγούμενα ἀνάλογα φαινόμενα τοῦ αἵωνα μας.

Τὸ πρῶτο κύμα συγχωνεύσεων, ποὺ ἔφθασε σὲ αἰχμὴ ἀνάμεσα στὰ 1900 καὶ τὸ 1910, ἦταν τὸ κύμα τῶν «μεγιστάνων», μὲ πρότυπα τὴν ἐταιρία «Χάλυψ Η.Π.Α.» τοῦ Τζ. Π. Μόργκαν καὶ τὴν «Στάνταρντ Ὀϊλ Κόμπανυ» τοῦ Τζῶν Ντ. Ρόκφελλερ. Μὲ αὐτὲς τὶς συγχωνεύσεις, ὁ μεγάλος βιομήχανος ἢ ἐπιχειρηματίας προσπαθοῦσε νὰ κυριάρχησῃ ἐπάνω σὲ ὅλη τὴν οἰκονομία τοῦ τόπου, μὲ τὸ νὰ ἀποκτήσῃ τὸν ἔλεγχο εἴτε μιᾶς βασικῆς ὕλης εἴτε μιᾶς βασικῆς βιομηχανίας. Αὐτὲς ἦσαν οἱ λεγόμενες «ἐπιθετικὲς» συγχωνεύσεις.

Ἀντίθετα, τὸ δεύτερο κύμα συγχωνεύσεων, κατὰ τὴν περίοδο 1920 - 1930, ἦταν κυρίως «ἀμυντικό». Πρότυπό του, ποὺ θεωρεῖται μάλιστα ὑποδειγματικό, ἦταν ἡ Τζένεραλ Μότορς, ποὺ δημιουργήθηκε ἀνάμεσα στὸ 1910 καὶ τὸ 1920 ἀπὸ τὴν συγχώνευση ἐταιριῶν παραγωγῆς αὐτοκινήτων μέσου μεγέθους, σὰν κοινὸ μέτωπο ἐναντίον τοῦ Χέρνυ Φόρντ, ποὺ εἶχε σχεδὸν μονοπωλήσει τὴν βιομηχανία αὐτοκινήτων. Σκοπὸς αὐτῶν τῶν «ἀμυντικῶν» συγχωνεύσεων ἦταν ἡ δημιουργία, μέσα σὲ διάφορους βιομηχανικοὺς κλάδους, μιᾶς «δεύτερης μονάδας», ἱκανῆς νὰ ἀντιμετωπίσῃ τοὺς γίγαντες ποὺ εἶχαν δημιουργηθῆ ἀπὸ τὸ πρῶτο κύμα συγχωνεύσεων. Παρ' ὅλο ποὺ ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ δημιουργήματα αὐτῆς τῆς περιόδου (ὅπως ἡ ἴδια ἡ Τζένεραλ Μότορς) ἀπόκτησαν τὴν πρωτοκαθεδρία στὴν ἀντίστοιχη βιομηχανία τους, οἱ «ἀμυντικὲς» συγχωνεύσεις δὲν εἶχαν πιά γιὰ στόχο τὴν συγκέντρωση οἰκονομικῆς δύναμης στὶς βασικὲς βιομηχανίες τῆς χώρας, καὶ μὲ τὸν συναγωνισμό ποὺ δημιουργοῦσαν, ἐξελίχθηκαν σὲ παράγοντες σφρίγγους καὶ ισότητας. Βέβαια, τὸ αὐτὸ φαινόμενο ὠδήγησε μερικὲς φορὲς σὲ κάποια μονοπώληση ἐνὸς βιομηχανικοῦ κλάδου ἀπὸ τοὺς λίγους. Ἄλλὰ στὶς περισσότερες περιπτώσεις ἀποδείχθηκε ἀντίρροπο στὶς μονοπωλιακὲς τάσεις.

Τὸ τρίτο κύμα συγχωνεύσεων ἄρχισε ὕστερα ἀπὸ τὸν δεύτερο Παγκόσμιον πόλεμο καὶ πῆρε διαφορετικὲς κατευθύνσεις, ἰδίως κατὰ τὴν περίοδο 1960 - 1970. Ἕνας τύπος τέτοιων συγχωνεύσεων ἦταν ἡ «διαφοροποιημένη συγχώνευση», κατὰ τὴν ὁποία μιὰ μεγάλη ἐταιρία, ἂν καὶ σαφῶς ὄχι μιὰ ἀπὸ τὶς ἡγετικὲς μονάδες

της αντίστοιχης βιομηχανίας, συγχωνεύεται με άλλες εταιρίες ὁμοίου μεγέθους, ἀλλὰ με ἐντελῶς διαφορετικούς στόχους παραγωγῆς. Τὸ προβάδισμα, σὲ αὐτὸ εἶδος τῆς συγχωνευτικῆς δραστηριότητος, εἶχε ἡ Διεθνῆς Ἑταιρία Τηλεγρά- τῶν καὶ Τηλεφῶνων (ITT), ἡ ὁποία, στὴν πρώτη φάση τῆς, ἀσχολεῖτο με τηλεφωνικὲς ἐκμεταλλεύσεις στὸ ἐξωτερικὸ καὶ ἰδίως στὶς ἰσπανόφωνες χῶρες. Κατασκεύαζε ἐπίσης τότε ἡ ITT τὸν ἀναγκαῖο τηλεφωνικὸ ἐξοπλισμὸ γι' αὐτὲς τὶς ἑταιρίες!

Ἀρχικά, ἡ ITT ἀποτελοῦσε στὸ ἐξωτερικὸ τὸ ἀντίστοιχο τῆς ἀμερικανικῆς τηλεφωνικῆς καὶ τηλεγραφικῆς ἑταιρίας «Μπέλλ Σύστημα». Στὰ τελευταῖα 40 χρόνια ὅμως ἡ ἑταιρία σταδιακὰ εἴτε πούλησε τὶς περισσότερες θυγατρικὲς τη- λεφωνικῆς τῆς ἑταιρίας, εἴτε παραιτήθηκε τῶν δικαιωμάτων τῆς ἐπάνω σὲ αὐτὲς. Ἀντίθετα, κατέστη μιὰ παγκοσμίως γνωστὴ ἑταιρία κατασκευῆς ἠλεκτρονικῶν συσκευῶν με εὐρεῖα συνολικὴ παραγωγή, ἡ ὁποία, ὅμως, δύσκολα διατηρεῖ τὴν τρίτη ἢ τέταρτη θέση σὲ κάθε μιὰ ἀπὸ τὶς ἀγορῆς ἢ τὶς ἀντίστοιχες τεχνολογίες. Παρ' ὅλα αὐτά, τὰ τελευταῖα 10 με 15 χρόνια ἡ ITT ἀναπτύχθηκε με τὴν πρόσκτηση ἑταιριῶν πού, ἐπιφανειακὰ τουλάχιστο, δὲν ἔχουν καμμία σχέση με τὴν πρωταρ- ἑταιρικὴ τῆς δραστηριότητα. Ἀπόκτησε ἔτσι ἡ ITT τὴν Ἑταιρία Ἑνοικιάσεων Αὐτο- κινήτων «Αἴθιβις», τὴν ἀλυσίδα ξενοδοχείων «Σέρατον» καὶ τὴν «Λέβιτ», τὴν με- γάλυτερη ἑταιρία μαζικῆς κατασκευῆς ἰδιωτικῶν κατοικιῶν σὲ ὅλη τὴν Ἀμερικὴ.

Συγχωνεύσεις - ἀπορροφήσεις

Οἱ «διαφοροποιημένες συγχωνεύσεις» αὐτοῦ τοῦ εἶδους, παρ' ὅλο πὺ συνε- χίσθησαν ὀλόκληρη τὴν δεκαετία τοῦ 1960, πέρασαν τὸ στάδιο τῆς αἰχμῆς τους γύρω στὸ 1964 - 1965. Ἀπὸ ἐκείνη τὴν στιγμή καὶ μέχρι τὸ τέλος τοῦ 1969, οἱ συγ- χωνεύσεις πὺ γνώρισαν μεγάλη δημοσιότητα ἦταν ἐντελῶς διαφορετικὲς — ἦσαν οἱ «συγχωνεύσεις - ἀπορροφήσεις». Αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς συγχώνευσης ἐπιβάλλεται σὲ μιὰ ἀπρόθυμη καί, καμμιά φορά, ἔντονα ἀντιτιθέμενη διοίκηση ἑταιρίας, σὰν ἀποτέλεσμα ἀνταρσίας τῶν μετόχων ἐναντίον τῆς. Ἡ ἀπορρόφηση πάντως γίνεται ἀπὸ μιὰ πολὺ μικρότερη καὶ ἐντελῶς ἀσχετη ἑταιρία, πὺ συνήθως δὲν ὑπῆρχε πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια.

Στὴν πραγματικότητα, αὐτὴ ἡ ἀπορρόφηση δὲν ἀποτελεῖ τόσο ἐπιχειρημα- τικὴ συγχώνευση ὅσο πραξικόπημα. Ἐνας «ἀλεξιπτωτιστὴς» ἐπιχειρηματίας, πὺ δὲν ἐλέγχει ὁ ἴδιος κανένα σχεδὸν τμήμα τῆς ἑταιρίας πὺ ἀποκτᾷ, πείθει τοὺς μὴ ἐνεργοὺς μετόχους μεγάλης ἑταιρίας νὰ διώξουν τὴν νόμιμη διοίκηση τῆς ἐπι- χείρησης καὶ νὰ τοποθετήσουν ἐκείνον ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἑταιρίας. Οἱ πὺ πετυχη- μένοι ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς «ἀλεξιπτωτιστάς» τῆς δημόσιας ἐπιχειρηματικῆς δραστη- ριότητος προχώρησαν ἀπὸ τὴν μία «ἀπορρόφηση» στὴν ἄλλη. Ἀρχίζοντας με- ριότητα προχώρησαν ἀπὸ τὴν μία «ἀπορρόφηση» στὴν ἄλλη. Ἀρχίζοντας με- ριότητα, ἔστησαν «συστοιχίες ἑταιριῶν», πὺ οἱ ἐτήσιες εἰσπράξεις τους ἀνέρ- χονται σὲ δισεκατομμύρια δολλάρια.

Ἐτσι, ἀναπτύχθηκε ἓνα ἐντελῶς καινούργιο εἶδος ἀπὸ ἐπιχειρηματίες. Δὲν εἶναι «ἰδιοκτῆτες», ἀλλὰ ξέρουν πῶς νὰ ἐπιστρατεύουν τὴν πληθώρα τῶν μετόχων τῶν μεγάλων ἀνωνύμων ἑταιριῶν, ἐναντία στὴν ἴδια τους τὴν διοίκηση. Ἐπανει-

λημμένα κατόρθωσαν να διώξουν την υπάρχουσα διοίκηση, με το έπιχείρημα της αναδημιουργίας μιας αποδοτικής διαχείρισης, δηλαδή με την υπόσχεση να πολλαπλασιάσουν στο έπακρο τα οικονομικά οφέλη. Σκοπός τους δεν ήταν η αυξανόμενη παραγωγικότητα που πετυχαίνει ή διαφοροποίηση, αλλά η «συστοίχια εταιριών», που έδραιώνεται χάρη σε ώρισμένους οικονομικούς έλιγμους και βασίζεται στον οικονομικό έλεγχο.

Οι νέες «ανάπτυξιακές» εταιρίες

Ακόμη πιο σημαντική, όμως, είναι η εμφάνιση μιας άλλης ομάδας από νέους επιχειρηματίες, που είναι πολύ περισσότεροι σε αριθμό από τους «άλεξιπτωτιστές», και ίσως, πολύ πιο ευλόγητοι, παρ' όλο που δεν παρουσιάζονται ούτε τόσο γραφικοί ούτε τόσο έντυπωσιακοί. Πρόκειται για εκείνους που ιδρύουν νέες «ανάπτυξιακές» εταιρίες σε μεγάλο αριθμό. Φυσικά, νέες επιχειρήσεις ιδρύονται κάθε στιγμή. Αλλά αυτές οι συγκεκριμένες νέες επιχειρήσεις έχουν ξεκινήσει σαν επιχειρήσεις «ανάπτυξιακές», και από την αρχή υποστηρίζονται με μεγάλες επενδύσεις από την κεφαλαιαγορά.

Από το 1965 μέχρι το 1969 άρχισαν να λειτουργούν έννέα περίπου χιλιάδες «δόλοκαίνουργιες» τέτοιες ανάπτυξιακές επιχειρήσεις. Οι ιδρυταί τους πρόσφυγαν στην κεφαλαιαγορά για ποσά μέχρι και ενός εκατομμυρίου δολλαρίων, πριν ακόμα η επιχείρηση αρχίσει να λειτουργήσει, πριν παραχθεί το πρώτο της προϊόν, πριν πραγματοποιήσει την πρώτη της πώληση. Ένα - δύο χρόνια αργότερα ζήτησαν και πάλι, οι περισσότεροι, ένα σημαντικό ποσό χρημάτων, οτιδήποτε μεταξύ ενός και δέκα εκατομμυρίων δολλαρίων. Οι εταιρίες αυτές ήταν ακόμη αρκετά μικρές, οι δε χρηματοδότες τους αρκετά ελιγάρθμοι — ανήκοντας στην κατηγορία των επιλεγμένων «έκλεκτικών χρηματοδοτών» (δηλαδή κυρίως των ιδρυμάτων επενδύσεων) — ώστε δεν χρειάζονταν να δηλώσουν τις μετοχές τους στην Έπιτροπή Χρηματιστηρίου Χρεωγράφων. Ήσαν, όμως, από την άλλη μεριά, αρκετά μεγάλες, ώστε να έπρεπε να πληροφορήσουν την Έπιτροπή σχετικά με την ύπαρξή τους. Συνολικά, αυτές οι νέες επιχειρήσεις άντλησαν περι τα πέντε έως δέκα δισεκατομμύρια δολάρια το χρόνο από τους «έκλεκτικούς χρηματοδότες», μέσα στην τελευταία πενταετία.

Αντίθετα προς ό,τι συνήθως πιστεύεται, οι βιομηχανίες που βασίζονται στην «έπιστημονική έρευνα» (όπως π.χ. εκείνες των «διδασκτικών» ή υπολογιστικών εφαρμογών) αποτελούν ένα μικρό μόνο ποσοστό των νέων «ανάπτυξιακών» επιχειρήσεων της δεκαετίας 1960 - 70. Ανάμεσα στις «δελεαστικές» επενδύσεις, που κυνήγησαν οι «έκλεκτικοί χρηματοδότες», συγκαταλέγονταν έκμεταλλεύσεις έστιατορίων, έκδοτικοί οίκοι περιοδικών ή βιβλίων, άναρρωτήρια, νοσοκομεία, προκατασκευασμένα ή κινητά σπίτια, βιομηχανίες και χρηματιστικά γραφεία.

Ελάχιστες όμως από αυτές τις εταιρίες μπορούν να συγκριθούν με την «Ζήροξ», την κατ' έξοχην «ανάπτυξιακή» εταιρία της άμερικανικής οικονομίας κατά την μεταπολεμική περίοδο. Η «Ζήροξ», που μέχρι το 1950 είχε κύκλο πωλήσεων ενός μόλις εκατομμυρίου δολλαρίων (το δε 1960 ούτε καν 15 εκατομμύρια) άνα-

κοίνωσε τὸ 1969 πωλήσεις ὕψους 1,5 δισεκατομμυρίου δολλαρίων. Πάντως, ἀρκετὲς ἀπὸ αὐτὲς τὶς νέες ἐπιχειρήσεις, μέσα σὲ πολὺ σύντομο χρονικὸ διάστημα, ἔγιναν «ἀξιοπρεπεῖς» ἑταιρίες μεσαίου διαμετρήματος, μὲ κύκλο ἐργασιῶν τῆς τάξης τῶν 50, 60, 70 ἀκόμη καὶ 100 ἑκατομμυρίων δολλαρίων. Ἕνας ἀκόμη μεγαλύτερος ἀριθμὸς ἑταιριῶν ἀναπτύχθηκε μέχρι τέτοιου σημείου, ὥστε οἱ ἰδρυταῖ τους μπόρεσαν νὰ τὶς πουλήσουν μὲ σημαντικὸ κεφαλαιουχικὸ κέρδος σὲ παλαιότερες, σταθερότερες καὶ λιγώτερο δυναμικὲς ἑταιρίες, πού εἶχαν στὸ μεταξύ ἀποφασίσει νὰ προβοῦν σὲ «διαφοροποιημένη συγχώνευση», ἢ μπορούσαν, σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις, νὰ καταστοῦν οἱ ἴδιες μεσίτες γιὰ συγχωνεύσεις - ἀπορροφήσεις. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν μεγάλων ἐγχειρημάτων τοῦ περασμένου αἰῶνα, στὸν τομέα τῶν σιδηροδρόμων καὶ τῆς τραπεζικῆς, ποτὲ δὲν ὑπῆρξε τέτοια ἐκρηκτικὴ, σχεδόν, ἐμφάνιση νέων ἐπιχειρήσεων πού, εὐθὺς ἀπὸ τὴν ἀρχή, ἀπόκτησαν εὐρύτατη οἰκονομικὴ ὑποστήριξη μὲ μεγάλα ποσά.

Ἡ συντηρητικὴ σοφία τοῦ Τζὼν Κέννεθ Γκάλμπραιηθ

Ὅμως, οὔτε οἱ συγχωνεύσεις - ἀπορροφήσεις, οὔτε οἱ νέες «ἀναπτυξιακὲς» ἐπιχειρήσεις θὰ ἔπρεπε σ' ἀλήθεια νὰ εἶχαν ἐμφανισθῆ σὰν οἰκονομικὰ φαινόμενα, σύμφωνα μὲ τὰ ὅσα «ὄλοι γνωρίζομε» σχετικὰ μὲ τὴν δομὴ τῆς ἀμερικανικῆς οἰκονομίας. Αὐτὸ φαίνεται καθαρὰ ἀπὸ τὴν διαφορὰ πού παρατηρεῖται ἀνάμεσα στὶς πραγματικὲς ἐξελίξεις καὶ στὶς «ὑπερβολικὲς» προβλέψεις τῶν ἐιδικῶν γιὰ τὸ τι ἐπρόκειτο νὰ συμβῆ.

Τὸ 1967 ἦταν ὁ χρόνος κατὰ τὸν ὁποῖο οἱ μεταβιβάσεις ἰδιοκτησίας ἑταιριῶν ἔφθασαν σὲ ἐκπληκτικὰ ὕψη καὶ ἐμφανίσθηκαν στὴν κεφαλαιαγορὰ οἱ περισσότερες «ἀναπτυξιακὲς» ἐπιχειρήσεις. Ἦταν ἐπίσης ὁ χρόνος πού ἐκδόθηκε ἓνα βιβλίο εὐρύτατης πραγματικὰ κυκλοφορίας ἀπὸ ἓνα θεωρητικὸ οἰκονομολόγο, τὸν Τζὼν Κέννεθ Γκάλμπραιηθ, «Τὸ Νέο Βιομηχανικὸ Κράτος».

Τὸ βιβλίο αὐτὸ ἐδράζεται σὲ δύο βασικὰ θεώρηματα. Τὸ πρῶτο εἶναι ὅτι ἡ «ἐπαγγελματικὴ» διοίκηση στὶς μεγάλες ἀνώνυμες ἑταιρίες εἶναι τόσο βαθειὰ ἐμπειρομένη, ὥστε δὲν μπορεῖ νὰ κινδυνεύσει, πολὺ λιγώτερο δὲ νὰ ἀνατραπῆ εἴτε ἀπὸ ἐξωτερικοὺς παράγοντες εἴτε ἀπὸ ἐσωτερικοὺς. Οἱ συνήθειες κάτοχοι τῶν μετοχῶν μᾶς ἀνώνυμης ἑταιρίας εἶναι ἐντελῶς ἀποξενωμένοι ἀπὸ τὴν διοίκησή της, ἢ ὅποια ἔτσι δὲν ἔχει οὔτε τὴν διάθεση ἀλλὰ οὔτε τὴν ὑποχρέωση νὰ προωθήσῃ τὴν ἀποδοτικότητά της στὸ ἔπακρο. Ἀντίθετα, περιορίζεται στὸ νὰ διευθύνῃ ἀνετα τὴν ἐπιχείρησή μὲ μοναδικὸ σκοπὸ νὰ διατηρηθῆ στὴν «ἐξουσία».

Τὸ δεῦτερο θεώρημα, στὸ ὁποῖο ἐδράζεται ὁ συγγραφέας, εἶναι ὅτι νέες ἐπιχειρήσεις δὲν μποροῦν νὰ ἐμφανισθοῦν μέσα στὸ πλέγμα τῶν μεγάλων συγκροτημάτων, πού ἐλέγχουν τὴν ἀγορὰ τῶν ἀγαθῶν καὶ τοῦ κεφαλαίου. Ἀκόμα, ἂν μερικὲς τέτοιες μικρὲς νέες ἐπιχειρήσεις μπόρεσαν ἤδη νὰ ἰδρυθοῦν, δὲν ἔχουν καμμιά ἐλπίδα ὅτι θὰ ἀναπτυχθοῦν.

Ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στὰ ἐπιχειρήματα τοῦ ἀνάρπαστου αὐτοῦ συγγράμμα-

τος και στην κατάσταση που επικρατούσε την στιγμή άκριβώς που κυκλοφορούσε, είναι ιδιαίτερα σημαντική, γιατί ο Γκάλμπραιθ, με αυτό το βιβλίο του, δεν παρουσιάζεται πια σαν μεταρρυθμιστής και εικονοκλάστης, ριζοσπάστης των «συντηρητικών απόψεων», όπως παρουσιάσθηκε σε προηγούμενα βιβλία του. Τα δύο θεωρήματα, που πρόβαλλε τόσο προκλητικά, ήταν τα πιο κοινότυπα και τα πιο πλατειά παραδεδεγμένα επάνω στην αμερικανική οικονομική δομή.

Ανάγονται, πραγματικά στα χρόνια πριν από τον πρώτο Παγκόσμιο πόλεμο, όταν ο Τζών Κόμμονς, ιδρυτής της αμερικανικής θεσμικής οικονομίας, τα ανέπτυξε για πρώτη φορά. Έμμεσα, επίσης, περιλαμβάνονταν και στην όλη εργασία του Θόρσταϊν Βέμπλεν, στα χρόνια του πρώτου Παγκοσμίου πολέμου. Έχουν, επίσης, αναφερθεί με πλήρη τεκμηρίωση στο κλασσικό σύγγραμμα για τις αμερικανικές ανώνυμες εταιρίες των Μπήρλ και Μήνς «Η Σύγχρονη Έπιχείρηση και η Άτομική Ίδιοκτησία», που κυκλοφόρησε το 1932.

Επαναλήφθηκαν, επίσης, στην «Διοικητική Έπανάσταση» του Τζαίμς Μέρναμ (1941) και στα δικά μου βιβλία «Η Σύλληψη της Άνώνυμης Έταιρίας» (1946) και «Η Νέα Κοινωνία» (1950), τα όποια, κατά κάποιο τρόπο, καλλιέργησαν το έντονο ενδιαφέρον για την μελέτη της εξέλιξης των αμερικανικών ανώνυμων εταιριών. Με άλλα λόγια, ο Γκάλμπραιθ στο «Νέο Βιομηχανικό Κράτος», έγινε για μία φορά η ίδια ή φωνή της συντηρητικής σοφίας. Αυτό, άκριβώς, αποδεικνύει ότι κάτι σημαντικό πρέπει να συνέβηκε στην όλη δομή της αμερικανικής οικονομίας τα τελευταία χρόνια.

Πραγματικά, άκομα και αυτή η «διαφοροποιημένη συγχώνευση» δεν ανταποκρίνεται ουσιαστικά στην επικρατούσα και, γενικά, παραδεδεγμένη άρχη της «διοικητικότητας». Σύμφωνα με το δόγμα αυτό, η διοίκηση των εταιριών, γερὰ άγκυροβολημένη στις εταιρίες εύρειας δημοσίας συμμετοχής, δεν χρειάζεται την ξένη χρηματαγορά. Οί μεγάλες στέρεα έδραιωμένες εταιρίες, σύμφωνα με την πείρα των τελευταίων σαράντα έτων, είναι σε θέση να αυτοχρηματοδοτούνται μέσω των παρακρατηθέντων κερδών. Αν όμως αυτό άληθεύη, τότε «διαφοροποιημένες συγχωνεύσεις» όχι μόνο δεν θα πραγματοποιούντουσαν, αλλά δεν θα ήταν καν δυνατόν να πραγματοποιηθούν.

Η παλαιότερη πείρα διδάσκει επίσης πως μία εταιρία τέτοια δεν έχει λόγο να συναγωνίζεται για να άποκτᾶ ίκανά στελέχη.

Η διοίκησή της μπορεί να διαιώνίζεται και να προσφέρει σε άποδοτικές μετριότητες μία έξασφαλισμένη σταδιοδρομία. Και όμως, σε κάθε μία από τις νεώτερες συγχωνεύσεις, μία τουλάχιστον από τις νεώτερες διοικήσεις χρειάσθηκε να άποσυρθῆ, γιατί, φυσικά, μετά την συγχώνευση, έπρεπε να ύπάρχη μία μόνο άνώτερη διοίκηση. Καμμία άνώτερη διοίκηση δεν αυτοκτονεί αν, κατ' άρχήν, είναι άπρόσβλητη από κάθε έλεγχο των μετόχων και ίκανή να έξασφαλίξη μόνη της τα άπαραίτητα μέσα για την διατήρηση της «έξουσας». Και όμως, αυτό δεν συνέβηκε στην περίπτωση αυτή. Τα πράγματα είχαν πια άλλάξει.

Ἡ οἰκονομία τῆς ἐπιλογῆς

Πιστεύω ὅτι οἱ ἐξελίξεις τῶν τελευταίων δέκα ἐτῶν ἀποτελοῦν τὰ πρῶτα ἀνακλαστικά φαινόμενα ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση δύο νέων σημαντικῶν μαζικῶν ἀγορῶν : (1) τῆς μαζικῆς ἀγορᾶς κεφαλαίων καὶ ἐπενδύσεων καὶ (2) τῆς μαζικῆς ἀγορᾶς ἐπαγγελματικῆς ἀπασχόλησης μορφωμένων ἀνθρώπων, ποὺ ἐκτελοῦν ἐργασίες βασισμένες στὴν γνώση. Ὅπως ὅλες οἱ πρῶτες ἀντιδράσεις ἴσως καὶ αὐτὲς τῆς τελευταίας δεκαετίας νὰ εἶναι λανθασμένες ἢ ἐλλιπεῖς. Πάντως ἀποτελοῦν ἀντιδράσεις σὲ νέες πραγματικὲς καταστάσεις, οἱ δὲ καταστάσεις αὐτὲς δὲν πρόκειται νὰ ἐκλείψουν.

Κάθε οἰκονομία, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν δομὴ τῆς ἢ ἀπὸ τὴν στάθμη τῆς ἀνάπτυξής τῆς, εἶναι τρισδιάστατη. Ἡ μία διάσταση ἀναφέρεται στὰ ἀγαθὰ καὶ τὶς ὑπηρεσίες — τὴν παραγωγή τους, τὴν διανομὴ τους, τὴν κατανάλωσή τους, δηλαδή, τὸ χρονικὸ καὶ τοπικὸ παρὸν κάθε οἰκονομίας. Ἡ δευτέρη διάσταση ἀναφέρεται στὴν δημιουργία ἀποθεμάτων γιὰ τὸ μέλλον — δηλαδή στὴν δημιουργία καὶ τὴν ἐπένδυση κεφαλαίων. Τέλος, σὲ κάθε οἰκονομία ὑπάρχει κάποια ἐργασία, ὑπάρχουν ἐπαγγέλματα καὶ ὑπάρχουν εἰδικότητες.

Κάθε μία ἀπὸ τὶς τρεῖς αὐτὲς διαστάσεις, σὲ ὁποιαδήποτε στάθμη καὶ ἂν βρίσκεται ἡ οἰκονομία, χρειάζεται κάποιο τρόπο κατανομῆς τῶν διαθέσιμων ἀποθεμάτων. Ἀλλὰ μόνο ὅταν μιὰ οἰκονομία φθάνη στὸ σημεῖο νὰ παράγη, σὲ κάθε διάσταση, περισσότερα ἀπὸ ὅ,τι χρειάζεται γιὰ τὴν ἀπλὴ ἐπιβίωση, ἀρχίζουν οἱ διαφορὲς δυνατότητες ἐπιλογῆς νὰ ἀποκτοῦν κάποια σημασία. Μόνο τότε μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ «ἀγορά» ἢ «προγραμματισμός». Καὶ μία μαζικὴ ἀγορὰ μπορεῖ νὰ δημιουργηθῇ μόνο ὅταν ὑπάρχη ἀρκετὴ προσφορὰ σὲ κάθε περιοχῇ, ὥστε ἕνας μέγας ἀριθμὸς ἀπὸ ἄτομα νὰ μπορεῖ νὰ προβαίνει σὲ ἐπιλογὲς ἀξιόλογες.

Ἡ ἐμφάνιση τῆς μαζικῆς ἀγορᾶς ἀγαθῶν καὶ ὑπηρεσιῶν τὸν 18ο αἰῶνα, ἐξηγεῖ τὴν ξαφνικὴ ἀποκατάσταση μιᾶς πειθαρχίας στὴν οἰκονομία. Ἄν δὲν ὑπάρχει σημαντικὴ δυνατότητα ἐπιλογῆς, δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ οἰκονομικὴ ἐπιστήμη. Ἡ θεωρητικὴ ὅμως οἰκονομία τῶν πρώτων ἐτῶν, εἴτε κλασσικὴ, εἴτε νεοκλασσικὴ, εἴτε μαρξιστικὴ, δὲν δημιούργησε μιὰ θεωρία χρήματος, κεφαλαίου καὶ ἐπενδύσεων καὶ ἀκόμα λιγώτερο μιὰ θεωρία διαστάσεων ἐργασίας καὶ εἰδικότητων. Αὐτὸ δὲν ἦταν ἀναγκαῖο, γιατί ἡ προσφορὰ, στὶς δύο αὐτὲς περιοχές, δὲν εἶχε φθάσει ἀκόμα σὲ στάθμη τέτοια, ὥστε νὰ ὑπάρχη δυνατότητα σημαντικῆς ἐπιλογῆς. Ἀκόμα καὶ σὲ ἐξαιρετικὰ ἀνεπτυγμένες οἰκονομίες, μέχρι καὶ τὸ 1930, ἡ μέγιστὴ μᾶζα τοῦ λαοῦ κατευθυνόταν ἀπὸ τὴν ὑπάρχουσα προσφορὰ στὸν τομέα τοῦ κεφαλαίου καὶ τῶν ἐπενδύσεων καὶ δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ κατευθύνῃ αὐτὴν τὴν προσφορὰ σὲ σημαντικὸ βαθμὸ πρὸς ἐνδεχόμενες δυνατότητες ἐπιλογῆς. Ὅλες οἱ ἀρχικὲς οἰκονομικὲς θεωρίες, ἀπὸ τὸν Ἄνταμ Σμιθ καὶ τὸν Μάρξ μέχρι τὸν Μάρσαλ, στὴν ἀρχὴ τοῦ αἰῶνα μας, ἔπαιρναν σὰν δεδομένο ὅτι οἱ εἰδικότητες ἦσαν ἀναγκαστικὰ σπανιότερες ἀπὸ τὴν διαθέσιμη προσφορὰ ἐργασίας, εἴτε αὐτὸ ἐκφραζόταν μὲ τὸν σιδερένιο κανόνα τῶν «ἀμοιβῶν», εἴτε μὲ τὶς κομψότερες ἀλλὰ οὐσιαστικὰ παρόμοιες ἐξισώσεις τῆς «περιθωριακῆς ὠφελιμότητος».

Ἔτσι, σὲ ὅλο τὸν 18ο αἰῶνα, ἡ οἰκονομικὴ ἐπιστήμη ἀντιμετώπιζε τὸ κεφάλ-

λαιο από την μιὰ μεριά και την ἐργασία από την ἄλλη, σὰν δύο παράγοντες, τοὺς ὁποίους ὠρίζε ἡ «πραγματικὴ» οἰκονομία, δηλαδή ἡ οἰκονομία τῶν ἀγαθῶν και τῶν ὑπηρεσιῶν. Ἄρα τοὺς ἀντιμετώπιζε σὰν παράγοντες ποὺ δὲν εἶχαν οὔτε αὐτονομία οὔτε δικό τους ἐσωτερικό δυναμισμό.

Ἡ ἐξάπλωση τῆς ἰδιοκτησίας κεφαλαίου

Μὲ αὐτὴ τὴν προοπτικὴ ἢ ἀνάπτυξη τῆς νομισματικῆς οἰκονομίας, ποὺ φθάνει στὸ ἀπόγειό της μὲ τὴν ἐργασία τοῦ Κέϋνς κατὰ τὴν ἀρχὴ τῆς δεκαετίας 1930 - 1940, ἀποκαλύπτει μιὰ σημαντικὴ δομικὴ ἀλλαγὴ : τὴν ἐμφάνιση τῶν διαστάσεων τῆς οἰκονομίας ποὺ ἀφοροῦν στὸ κεφάλαιο και στὶς ἐπενδύσεις μέσα σὲ ἓνα ἀληθινὸ σύστημα ἀγορᾶς, ὅπου σημαντικὸς ἀριθμὸς ἀτόμων ἔχει δικαίωμα ἐπιλογῆς. Γιὰ τὸν Κέϋνς, ἀλλὰ και γιὰ μερικοὺς ἀπὸ τοὺς διαδόχους του, ὅπως εἶναι σήμερα ὁ Μίλτον Φρήντμαν, ἡ διάσταση - κεφάλαιο και ἡ διάσταση - ἐπένδυση εἶναι ἡ «ἀληθινή» οἰκονομία και τὰ ἀγαθὰ και οἱ ὑπηρεσίες ἐξαρτῶνται ἀπὸ αὐτές, ὅπως στὴν παλαιότερη οἰκονομικὴ θεωρία τὸ κεφάλαιο και ἡ ἐπένδυση ἐμοιαζαν νὰ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν διάσταση τῶν ἀγαθῶν και ὑπηρεσιῶν.

Ὅταν, κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς δεκαετίας 1930 - 1940, ὁ Κέϋνς δημοσίευσε τὸ μεγάλο πραγματικὸ ἔργο του, τὸ κεφάλαιο και ἡ ἐπένδυση ἐθεωροῦντο ἀκόμα σὰν «μαζικὴ ἀγορὰ εἰδικότητας γιὰ μιὰ μικρὴ μειοψηφία», ἔστω και ἂν ἡ «μειοψηφία» αὐτὴ ἦταν τότε μεγαλύτερη ἀπὸ ὅ,τι πρὶν μερικὲς δεκαετίες. Ὅταν τὸ Χρηματιστήριο Ἀξιών τῆς Νέας Ὑόρκης ἀνακοίνωσε, γύρω στὸ 1945, ὅτι ἀπέβλεπε σὲ μιὰ «μαζικὴ ἰδιοκτησία μετοχῶν» εἶχε κατὰ νοῦ νὰ ἀδῆξῃ τὴν ἀναλογία τῶν μετοχῶν ἀπὸ ἓνα περίπου τοῖς ἑκατὸ σὲ τρία ἢ και τέσσερα τοῖς ἑκατὸ τοῦ ἀμερικανικοῦ πληθυσμοῦ. Σήμερα, ὅμως, ἡ ἀναλογία εἶναι 80% ἢ και περισσότερο. Δὲν ἐθνικοποιήσαμε τὸ κεφάλαιο, ἐδῶ, σὲ αὐτὴν τὴν χώρα, ἀλλὰ, πάντως, τὸ «σοσιαλιστικοποιήσαμε». Ἐνα ἑβδομο τοῦ πληθυσμοῦ — 30.000.000 Ἀμερικανοὶ — εἶναι σήμερα κάτοχοι μετοχῶν.

Στὰ χρόνια μας ὅμως ὁ φορέας, μέσῳ τοῦ ὁποῖου οἱ περισσότεροι Ἀμερικανοὶ γίνονται ἰδιοκτῆτες τῶν «μέσων παραγωγῆς», εἶναι οἱ «οἰκονομικοὶ μεσολαβηταί», κυρίως δὲ τὰ μετοχικὰ και ἐπικουρικὰ ταμεῖα, και τὰ ταμεῖα συντάξεων. Αὐτοὶ τώρα εἶναι οἱ πραγματικοὶ «κεφαλαιοκράτες». Αὐτὰ τὰ ἰδρύματα δηλαδή ἀποτελοῦν τοὺς ἐπαγγελματίες ἀγοραστὰς μετοχῶν γιὰ τὴν μεγάλη μάζα τῶν καταναλωτῶν. Πρὸς τὸ τέλος τοῦ 1969, οἱ ὀργανισμοὶ τοῦ τόπου τούτου, ἦσαν ἰδιοκτῆτες τοῦ 35 - 40% τοῦ κεφαλαίου, ποὺ ἐξυπηρετεῖ τὴν ὅλη ἀμερικανικὴ ἐπιχειρηματικὴ δραστηριότητα. Συνεπῶς, ἡ ἰδιοκτησία τίτλων κατανέμεται γενικὰ σήμερα τὸ ἴδιο ἴσα ἢ ἄνισα μὲ τὴν κατανάλωση ἀγαθῶν και ὑπηρεσιῶν κατὰ τὶς ἀρχές τῆς δεκαετίας 1920 - 1930, ὅταν σημειωνόταν ἡ πρώτη μεγάλη αἰχμὴ τῆς μαζικῆς κατανάλωσης. Μὲ ἄλλα λόγια, οἱ πλούσιοι, τὸ 20% τοῦ πληθυσμοῦ, κατέχουν ἢ ἐλέγχουν γύρω στὸ 35% τοῦ ἀποθεματικοῦ κεφαλαίου τῆς ἀμερικανικῆς ἐπιχειρηματικῆς δραστηριότητας, οἱ φτωχοὶ (τὸ 10%) δὲν κατέχουν τίποτα, ἢ μέση ὅμως τάξη, ποὺ ἀντιπροσωπεύει τὸ 70% τοῦ πληθυσμοῦ, κατέχει ἔμμεσα ἢ ἄμεσα τὸ μισὸ σχεδὸν τοῦ συνολικοῦ οἰκονομικοῦ δυναμικοῦ τῶν ἀμερικανικῶν

έπιχειρήσεων. Το υπόλοιπο 15% κατέχουν μη Άμερικανοί, κυρίως δὲ εὐρωπαϊκὲς ἑταιρίες ἐπενδύσεων.

Μετοχικὰ καὶ Ἐπικουρικὰ Ταμεία

Ἐνα παράδειγμα αὐτῆς τῆς τάσης καὶ τοῦ ταχύτατου ἀνελικτικοῦ ρυθμοῦ τῆς ἀποτελεῖ τὸ ταμεῖο συντάξεων τῶν Ἀμερικανῶν καθηγητῶν κολλεγίων, δηλαδή ἡ Ἀσφαλιστικὴ καὶ Συνταξιοδοτικὴ Ἐνωση Ἐκπαιδευτικῶν. Ἡ Ἐνωση αὐτὴ διαχειρίζεται τὶς συντάξεις γήρατος 300.000 ἀτόμων, δηλαδή τῶν περισσότερων καθηγητῶν ἰδιωτικῶν κολλεγίων καὶ πανεπιστημίων - καὶ συνεχῶς περισσότερο, τῶν καθηγητῶν τῶν κρατικῶν καὶ δημοτικῶν ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων. Μέσα σὲ 50 χρόνια ἔχει δημιουργήσει ἕνα ἀσφαλιστικὸ ταμεῖο τῆς τάξης τῶν 2,5 δισεκατομμυρίων δολλαρίων σὲ συνήθεις ἐτήσιες κρατήσεις, οἱ ὁποῖες ἐπενδύονται κυρίως σὲ χρεώγραφα, ὑποθήκες καὶ ἄλλες διάφορες πατροπαράδοτες ἀσφάλειες ζωῆς. Τὸ 1952 ἡ Ἐνωση ἱδρυσε ἕνα «Μετοχικὸ Ταμεῖο», δηλαδή ἕνα ἐπικουρικὸ ταμεῖο ἀμοιβαίας ἀσφάλισης, τὸ ὁποῖο ἔθεσε στὴν διάθεση τῶν ἀσφαλισμένων. Σήμερα, τὸ ταμεῖο αὐτὸ διαχειρίζεται ἕνα χαρτοφύλακα χρεωγράφων ποῦ ὑπερβαίνει τὸ ὕψος τοῦ ἐνὸς δισεκατομμυρίου δολλαρίων, κι ὅμως αὐτὸ τὸ ὕψος τὸ τοποθετεῖ στὰ ταμεία μέσου διαμετρήματος μᾶλλον παρὰ στὰ μεγάλου ἢ μεγίστου. Ὅλοι, πάντως, οἱ ἀσφαλισμένοι στὸ Ταμεῖο Συντάξεων ἔγιναν κάτοχοι συνήθων μετοχῶν μέσφ τοῦ «Μετοχικοῦ Ταμείου».

Ἐκεῖνο ποῦ σπάνια γίνεται ἀντιληπτὸ εἶναι πὼς δὲν πρόκειται ἐδῶ μόνο, γιὰ μιὰ ποσοτικὴ ἐπέκταση τῆς «ἰδιοκτησίας». Ὑπάρχει καὶ μιὰ ποιοτικὴ ἀλλαγὴ στὸν ἴδιο τὸν χαρακτήρα τῶν «ἰδιοκτητῶν». Δὲν εἶναι πιά «κεφαλαιοκράτες», εἶναι «ἐπενδυταί». Ἡ κυριώτερη ὅμως συμμετοχὴ τους στὴν ὅλη οἰκονομία δὲν συντελεῖται μέσα ἀπὸ τὶς ἐπενδύσεις τους, ἀλλὰ μέσα ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἐργασία τους καὶ μέσα ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ εἰσόδημα, ποῦ ἀντλοῦν χάρι σ' αὐτὴν. Ἐκεῖνο δηλαδή ποῦ ἐπενδύουν στὴν οἰκονομία εἶναι, «ἕνας ἔκτακτος πόρος». Δὲν ἐξαρτῶνται ἀπὸ αὐτὸν καὶ μποροῦν, συνεπῶς, νὰ διακινδυνεύσουν κάπως τὸ χρῆμα τους. Πραγματικά, ὁ πιὸ σωστὸς χαρακτηρισμὸς αὐτῆς τῆς ομάδας εἶναι ἐκεῖνος τοῦ «κερδοσκόπου», δηλαδή τῆς ἐπένδυσης ποῦ ἀποβλέπει σὲ κεφαλαιουχικὰ κέρδη καὶ ὄχι σὲ ἀπλὸ ἀσφαλὲς εἰσόδημα, μιὰ καὶ ὁ πληθωρισμὸς καὶ ἡ κλίμακα τοῦ φόρου εἰσοδήματος, στὴν περίπτωσι προσθέτου εἰσοδήματος ἀπὸ ἐπενδύσεις, δὲν ἀποτελεῖ ἀρκετὰ σημαντικὸ κίνητρο γι' αὐτούς. Ἡ «ἀνάπτυξη», δηλαδή ἡ εὐκαιρία ἀνατίμησης τοῦ κεφαλαίου, ἔχει διπλάσια σχεδὸν σημασία γι' αὐτὴν τὴν τάξη μέσου εἰσοδήματος, ἀπὸ ἄποψη πραγματικῆς περιουσίας, ἀπὸ ὅ,τι θὰ εἶχε ἕνα πρόσθετο εἰσόδημα. Ὅσο αὐξάνει ἡ πληθωριστικὴ πίεσι στὴν ὅλη οἰκονομία, ἡ «κερδοσκοπικὴ» αὐτὴ συμπεριφορὰ ἐμφανίζεται συνεχῶς περισσότερο σὰν ἡ μόνη ἀληθινὰ «συντηρητικὴ» πορεία γιὰ τὸν χρηματοδότη, εἴτε ἐνεργεῖ ἀτομικά, εἴτε μέσφ ἀσφαλιστικοῦ ἢ ἐπικουρικοῦ ταμείου.

Ἄρα, γιὰ τὴν νέα μαζικὴ ἀγορὰ κεφαλαίου καὶ ἐπενδύσεων, οἱ ὄροι «ἀπόδοσι» καὶ «ἀξία» ἔχουν ἔννοια διαφορετικὴ ἀπὸ ἐκεῖνη ποῦ τοὺς ἀπέδιδαν οἱ παλαιοὶ κεφαλαιοκράτες, ἢ ἐπαγγελματίες διαχειρισταὶ ἐπιχειρήσεων. Μὲ τὴν πα-

τροπαράδοτη έρμηγεία, αὐτὲς οἱ νέες προσδοκίες μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθοῦν σὰν κερδοσκοπικὲς. Ἀντικατοπτρίζουν ὁμως τὴν πραγματικότητα τοῦ νέου οἰκονομικοῦ «μαζικοῦ καταναλωτῆ», δηλαδὴ τῆς ἐπαγγελματικῆς μεσαίας τάξης. Μοιάζουν ἴσως κάπως «ἀπροσγείωτες», εἶναι ὁμως ἀπόλυτα ὀρθολογιστικὲς.

Μαζικὴ ἀγορὰ εἰδικότητων

Ἀκόμα πιὸ σημαντικὴ, σὲ τελευταία ἀνάλυση, καὶ ἀκόμα λιγώτερο ἀντιληπτὴ ἀπὸ τὸν μέσο ἄνθρωπο, εἶναι ἡ δημιουργία μιᾶς «μαζικῆς ἀγορᾶς» σταδιοδρομιῶν, ὅπως θὰ λέγαμε, δηλαδὴ ἡ ζήτηση μορφωμένων, εἰδικευμένων «ἐργατῶν».

Μόλις πρὶν ἀπὸ σαράντα χρόνια, τὶς παραμονὲς τοῦ μεγάλου κρᾶχ τῆς Νέας Ὑόρκης, ὑπῆρχαν ἐλάχιστες ἐργασίες, γιὰ τὶς ὁποῖες μποροῦσε κανεὶς πραγματικὰ νὰ ἀμειφθῆ, θέτοντας σὲ ἐφαρμογὴ τὶς εἰδικὲς του γνώσεις. Βασικὰ, ὑπῆρχαν μόνον τὰ παλαιὰ ἐπαγγέλματα - οἱ δημόσιες ὑπηρεσίες, ἡ παιδεία, ἡ ἰατρικὴ καὶ τὰ νομικά. Σὲ αὐτά, κατὰ τὶς ἀρχὲς τοῦ αἵωνα, προστέθηκε καὶ ἡ μηχανικὴ. Τὰ χρηματιστικὰ γραφεῖα τῆς Οὐῶλλ Στρήτ, κατὰ τὴν δεκαετία 1920 - 30, προσλάμβαναν τοὺς ἀποφοίτους τοῦ πανεπιστημίου Γέηλ, σὰν πωλητὰς χρεωγράφων, ὄχι γιὰ τὶς γνώσεις τους, ἀλλὰ γιὰ τὶς πολλὲς τοὺς γνωριμίες.

Τὸ ἀνθρώπινο δυναμικὸ πὺ κατέχει ἀνώτατα διπλώματα καὶ εἶναι σὲ θέση νὰ παράσχη εἰδικευμένη ἐργασία, ἔχει εἰκοσαπλασιασθῆ ἀπὸ τὸ 1920. Ἀλλὰ καὶ ἡ προσφορὰ ἀπασχόλησης καὶ δυνατοτήτων γιὰ σταδιοδρόμηση ἔχει σημαντικὰ διερευνηθῆ. Κατὰ τὰ τελευταῖα δέκα χρόνια, ἡ δυνατότητα ἐπιλογῆς ἀπασχόλησης γι' αὐτοὺς τοὺς «ἐργάτες τῆς γνώσης», ἔχουν αὐξηθῆ οὐσιαστικὰ στὸ ἀπεριόριστο. Ἡ πίεση μάλιστα πὺ ὑφίστανται οἱ νέοι γιὰ νὰ διαλέξουν μιὰ σταδιοδρομία συγκεκριμένη καὶ μάλιστα πρὶν νὰ ἔχουν ἀρκετὰ μορφωθῆ γύρω ἀπὸ αὐτήν, ἴσως ἀποτελεῖ ἓνα παράγοντα ἐνισχυτικὸ τῆς ὅλης ἀναταραχῆς πὺ παρατηρεῖται σήμερα στοὺς ἀκαδημαϊκοὺς χώρους. Οἱ νέοι μένουν, στ' ἀλήθεια, κατάπληκτοι μὲ ὅλες τὶς εὐκαιρίες πὺ τοὺς προσφέρονται καὶ μὲ ὅλους ἐκείνους πὺ ἐπιζητοῦν νὰ τοὺς προσλάβουν.

Ἡ ἐμφάνιση πραγματικῶν δυνατοτήτων ἐπιλογῆς ἀπασχολήσεων καὶ ἐπαγγελμάτων εἶναι τόσο πρόσφατη, ὥστε δὲν ἔχει διαμορφωθῆ ἀκόμα μιὰ οικονομικὴ θεωρία σχετικὰ μὲ τὴν ὑπαρξὴ πραγματικῆς «ἀγορᾶς ἀπασχολήσεων». Μέχρι πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια οἱ περισσότεροὶ στὶς Ἠνωμένες Πολιτεῖες (καὶ αὐτὸ ἴσχυει ἀκόμα γιὰ τὶς μᾶζες τοῦ ἀναπτυσσόμενου κόσμου) δὲν εἶχαν τὴν δυνατότητα νὰ ἐπιλέξουν ἀπασχόληση. Ἀκόμα καὶ στὴν περίπτωσι πὺ ὑπῆρχε πλεονάζουσα προσφορὰ ἐργασίας, τὸ ἐπάγγελμα, στὸ ὁποῖο μποροῦσε νὰ προσβλέπη ἓνας νέος (καὶ ἄρα τὸ ἐπάγγελμα πὺ θὰ ἀκολουθοῦσε σὲ ὅλη του τὴν ζωὴ) καθοριζόταν συνήθως ἀπὸ τὴν ἀπασχόλησι τοῦ πατέρα του καὶ ἀπὸ τὴν οικονομικὴ κατάσταση τῆς οἰκογενείας του. Γιὰ τοὺς περισσότερους τοῦτο ἐσήμαινε ἀπλῶς ὅτι ὁ γιουὸς ἀκολουθοῦσε τὸν πατέρα, καὶ στὶς περισσότερες περιπτώσεις, ὅτι ὁ γιουὸς ἀκολουθοῦσε τὸν πατέρα πίσω ἀπὸ ἓνα ἄροτρο. Μερικοὶ μόνο πολὺ προικισμένοι, τυχεροὶ ἢ πολυμήχανοι ξέφευγαν τὴν μοῖρα αὐτῆ. Ἀπὸ τὴν ἀπο-

τὴν ἐπιθυμοῦν) μὲ μιὰ «ἐλεύθερη μίσθωση ὑπηρεσιῶν» (γιὰ ὅσους ἐπιθυμοῦν νὰ ἐγκαταλείψουν τοὺς παλαιοὺς ἐργοδότες τους). Συνδυάζει, ἐπίσης, τίτλους καὶ ἀμοιβὲς ἱεραρχικῆς ὑφῆς μὲ κατ' ἀποκοπὴν ἐργοληψίες καὶ κλίμακες ἐπιδότησεων, βάσει προσόντων καὶ ἀτομικῶν ἐπιλογῶν. Αὐτὸ εἶναι, ἴσως, τὸ πραγματικὸ μυστικὸ τῆς γοργῆς ἀνάπτυξης τῆς «Sony» καὶ τῆς ἐπιτυχίας της, παρ' ὅλη τὴν σθεναρὴ ἀντίσταση ποὺ πρόβαλλε ἐναντίον αὐτῶν τῶν νεωτερισμῶν τὸ σύνολο τοῦ ἰαπωνικοῦ κατεστημένου. Ἄκόμα, αὐτὸ ἴσως ἀποτελεῖ παράδειγμα, ἀπὸ τὸ ὁποῖο πολλὰ μπορούμε νὰ διδαχθοῦμε ἡμεῖς οἱ Δυτικοί.

Τὸ παράδειγμα τῶν πολυεθνικῶν ἐπιχειρήσεων

Ὁ τύπος τῆς πολυεθνικῆς ἀνώνυμης ἐταιρίας καὶ οἱ ὄμιλοι ἐπενδύσεων ἐξωτερικοῦ ἀποδεικνύουν ὅτι αὐτὲς οἱ δύο νέες μαζικὲς ἀγορὲς δὲν περιορίζονται στὴν Ἀμερικὴ, ἀλλὰ ἔχουν διαδοθῆ σὲ διαφορετικὴ ἔκταση πρὸς ὅλες τὶς ἀναπτυγμένες χῶρες. Ἡ πολυεθνικὴ ἀνώνυμη ἐταιρία, ἡ ὁποία ἐδρεῖει στὴν Ἀμερικὴ ἀλλὰ χρησιμοποιεῖ εὐρωπαϊκὰ κεφάλαια γιὰ νὰ ἐξαγοράσῃ εὐρωπαϊκὲς ἐπιχειρήσεις, προσφέρει συνδυασμένες ἐπενδύσεις στὸν νέο ξένο χρηματοδότη — ὅπως ἡ συγχώνευση - διαφοροποίηση ἢ ἡ συγχώνευση - ἀπορρόφηση προσφέρουν μιὰ συνδυασμένη ἐπένδυση στὸν νέο Ἀμερικανὸ χρηματοδότη. Παρέχει ἀκόμα στὸν Εὐρωπαῖο χρηματοδότη μιὰ εὐκαιρία γιὰ κεφαλαιουχικὸ κέρδος. Ἐξασφαλίζει στὴν ἐπένδυσή του τὴν δυνατότητα ἄμεσης πρόσβασης στὴν ἀγορά, ἐνῶ οἱ κεφαλαιουχικὲς ἀγορὲς γιὰ τὰ περισσότερα χρεώγραφα στὶς εὐρωπαϊκὲς χῶρες περιορίζονται σὲ τέτοιο σημεῖο, ὥστε νὰ μὴ μπορεῖ σχεδὸν νὰ ρευστοποιηθοῦν. Τὸ ἴδιο σημαντικὸ εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ἡ πολυεθνικὴ ἀνώνυμη ἐταιρία μὲ ἔδρα τὴν Ἀμερικὴ ἐξασφαλίζει στὸν Εὐρωπαῖο χρηματοδότη μιὰ δυνατότητα νὰ ἐνημερώνεται ἀπάνω στὴν λειτουργία καὶ τὴν ἀπόδοση τῶν ἐταιριῶν, ἐνημέρωση ποὺ ἐπιβλήθηκε στὶς ἐπιχειρήσεις τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν ἀπὸ τὴν νομοθεσία περὶ χρεωγράφων τοῦ 1930. Ἔτσι, ὑπάρχουν στὴν διάθεση τοῦ χρηματοδότη πληροφορίες οἰκονομικῆς καὶ νομισματικῆς φύσης, στὶς ὁποῖες τόσο ἐπιμέδων (καὶ δικαίως) οἱ ἐκλεκτικοὶ καί, ἰδίως, οἱ ἐντεταλμένοι διαχειρισταὶ τοῦ ξένου χρήματος.

Ἀλλὰ κυρίως, οἱ πολυεθνικὲς ἐπιχειρήσεις ἐκμεταλλεύθηκαν δὲ διεθνή κλίμακα, τὶς νέες «ἀγορὲς ἀπασχόλησης». Ἐνῶ στὴν Εὐρώπη, ἰδίως, ἡ παραδοσιακὴ διοίκηση ἐπιχειρήσεων ἀποβλέπει στοὺς διοικητικὸς διορισμοὺς σὰν παροχὲς εὐνοίας, οἱ πολυεθνικὲς ἐπιχειρήσεις ξεκινοῦν ἀπὸ τὸν συλλογισμό ὅτι πρέπει νὰ δημιουργήσουν σταδιοδρομίες, οἱ ὁποῖες νὰ εἶναι ἐλκυστικὲς γιὰ ἐξαιρετικὰ μορφωμένους ἀνθρώπους, στοὺς ὁποίους νὰ προσφέρεται μιὰ εὐρεῖα ἐπιλογή ἀπασχολήσεων. Σ' αὐτὸ ἔγκειται κυρίως τὸ μυστικὸ τῆς ἐπιτυχίας τους. Σὲ πολλὰς χῶρες οἱ πολυεθνικὲς ἐπιχειρήσεις κατέκτησαν, μέσα σὲ μιὰ δεκαετία τὰ σκῆπτρα τῆς βιομηχανίας, ὄχι μὲ τὴν πρόσκτηση ὑπαρχουσῶν βιομηχανιῶν, ἀλλὰ μὲ τὴν δημιουργία νέων ἐπιχειρήσεων ἀπὸ τὸ τίποτα. Ὅλοι συμφωνοῦν ὅτι τοῦτο ἀποτελεῖ διοικητικὸ μᾶλλον παρά τεχνολογικὸ οἰκονομικὸ ἐπίτευγμα, εἶναι δηλαδὴ ἀποτέλεσμα τῆς ἰκανότητος τῆς ἐταιρίας νὰ προσελκύη καλοὺς

“Αν δὲν τοὺς ἀρέσει ἡ διαχείριση τῶν ἐταιριῶν, μποροῦν νὰ πουλήσουν τὶς μετοχές τους, ἀλλὰ δὲν ἔχουν κανένα δικαίωμα νὰ ἀσκοῦν ἔλεγχο. Ἄν ὅμως αὐτοὶ οἱ ἐντεταλμένοι δὲν ἀσκῆσουν κάποιο ἔλεγχο, τότε ποιός πρέπει, ἢ ποιός μπορεῖ, νὰ τὸν ἀσκῆσι; Εἴτε, ἡ διοίκησι μιᾶς ἐταιρίας εἶναι ἀνεξέλεκτη, εἴτε οἱ ἀρμοδιότητες καθορισμοῦ τῆς γενικῆς πολιτικῆς της περιέρχονται στὸν ἐπιχειρηματία τῶν «συγχωνευτικῶν ἀπορροφήσεων», εἶναι φανερό ὅτι καμμιὰ ἀπὸ τὶς δύο λύσεις παρουσιάζει πιθανότητες ἀποδοχῆς, ἀλλὰ δὲν προτείνεται καὶ καμμιὰ καλύτερη.

Ἡ πολυεθνικὴ ἐπιχείρησι

Τὸ δεύτερο καὶ πιὸ σημαντικό πρόβλημα (σημαντικὸ ἀπὸ τὴν ἀποψη τῶν ἐπιπτώσεών του) εἶναι τὸ πρόβλημα τῶν πολυεθνικῶν - ἀνωνύμων ἐταιριῶν. Δὲν ἀποτελεῖ σκέψη παρακινδυνευμένη νὰ ἰσχυρισθῆ κανεὶς ὅτι, σὲ κάθε ἀναπτυγμένη μὴ κομμουνιστικὴ χώρα, τὸ ἓνα πέμπτο ἢ καὶ τὸ ἓνα τέταρτο τῆς συνολικῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς, κατὰ τὰ προσεχῆ 20 χρόνια, θὰ βρίσκεται στὰ χέρια τέτοιων πολυεθνικῶν ἐπιχειρήσεων. Πραγματικά, τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ ἀπλῶς πρόβλεψη ἀλλὰ γεγονός σὲ δέκα ἢδη ἀπὸ αὐτὲς τὶς χώρες (Ἡνωμένες Πολιτεῖες, Μεγάλῃ Βρεταννία, Καναδᾶ, Γερμανία, Ἰταλία, Βέλγιο, Ὁλλανδία, Ἑλβετία, Νορβηγία καὶ Σουηδία) ἐνῶ καθίσταται ὄλο καὶ περισσότερο πραγματικότητα σὲ μιὰ ἐνδέκατη χώρα (τὴν Ἰαπωνία), καὶ θὰ γίνῃ πολὺ γρήγορα τὸ ἴδιο σὲ δύο ἀκόμη (τὴν Βραζιλία καὶ τὴν Γαλλία).

Τοῦτο σημαίνει ὅτι στὶς ἀναπτυγμένες χώρες ἓνα μεγάλο μέρος τῆς οικονομίας ὑπόκειται σὲ ἀποφάσεις, οἱ ὁποῖες παίρνονται χωρὶς τὸν ἄμεσο ἔλεγχο τῶν ἐθνικῶν κυβερνήσεων. Ἄλλὰ ἀντίθετα σημαίνει, ἐπίσης, ὅτι οἱ κυβερνητικὲς ἀποφάσεις, στὶς περισσότερες ἀναπτυγμένες χώρες, ἔχουν μεγάλη ἐπίδρασι στὴν λειτουργία τῶν πολυεθνικῶν ἐπιχειρήσεων, ποὺ ἐδρεύουν στὴν χώρα τους. Ἐνα σοβαρὸ πρόβλημα ἀνακύπτει ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὠρισμένες κυβερνήσεις ἀποβλέπουν στὶς «δικές τους» πολυεθνικὲς ἐπιχειρήσεις σὰν ὄργανα ἐφαρμογῆς, σ’ ὄλο τὸν κόσμο, τῆς δικῆς τους οικονομικῆς πολιτικῆς, ἐνῶ ταυτόχρονα ἀντιδρῶν ἐντονα στὸ γεγονός ὅτι τὰ παραρτήματα «ξένων» πολυεθνικῶν ἐπιχειρήσεων στὴν χώρα τους βρίσκονται, κατὰ κάποιο τρόπο, πέρα ἀπὸ τὸν ἄμεσο ἔλεγχό τους.

Αὐτὸ πάντως δὲν εἶναι ἓνα πρόβλημα τοῦ «καπιταλισμοῦ» μόνο. Ἡ ἴδια διχογνωμία χαρακτηρίζει τὶς οικονομικὲς σχέσεις μέσα στὸ σοβιετικὸ «μπλόκ». Εἶναι προφανὲς ὅτι οἱ πολυεθνικὲς ἐταιρίες, τὶς ὁποῖες οἱ Ρῶσοι προσπάθησαν νὰ δημιουργήσουν σὲ ὅλη τὴν ἀνατολικὴ Εὐρώπη, ἀντιμετωπίζουν ἀντιδράσεις γιὰ βασικὰ πολιτικοὺς λόγους. Οἱ Ρῶσοι ἀφαιροῦν ἓνα τμήμα τῆς πολωνικῆς, τσεχικῆς ἢ ἀνατολικογερμανικῆς οικονομίας ἀπὸ τὸν ἔλεγχο τῆς πολωνικῆς, τῆς τσεχικῆς ἢ τῆς ἀνατολικογερμανικῆς κυβέρνησις. Οἱ πολυεθνικὲς ἐπιχειρήσεις, εἴτε «κεφαλαιοκρατικὲς» εἶναι εἴτε «κομμουνιστικὲς», βάζουν τὸν οικονομικὸ ὀρθολογισμό ἐπάνω ἀπὸ τὴν τοπικὴ πολιτικὴ ἐξουσία.

Ἡ πολυεθνικὴ ἐπιχείρησι ἀποτελεῖ, σαφῶς, τὸ πιὸ ἀποδοτικὸ οικονομικὸ

ὄργανο τῆς ἐποχῆς μας καί, μάλιστα, τὸ μόνο ὄργανο οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης, τὸ ὁποῖο πραγματικά ἀναπτύσσει. Εἶναι ὁ μόνος μὴ ἐθνικιστικὸς θεσμὸς σὲ ἓνα κόσμον ποὺ σπαράσσεται ἀπὸ ἐθνικιστικὰς ὑστερίες. Τοποθετεῖ τὶς οἰκονομικὰς ἀποφάσεις πέρα ἀπὸ τὴν τελέσφορη ἐπίδραση τῆς πολιτικῆς διαδικασίας καὶ ἐκείνων ποὺ τὴν διαπλάθουν — δηλαδὴ τῶν ἐθνικῶν κυβερνήσεων. Ἴσως αὐτὸ ἀκριβῶς χρειαζόμαστε γιὰ νὰ κατασιγάσωμε τὸ τέρας τοῦ ἐθνικισμοῦ. Ἀλλὰ οἱ ἐθνικὲς κυβερνήσεις καὶ οἱ ἀντίστοιχοι ἐξουσίες τους, εἴτε νομοθετικὲς εἴτε ἐκτελεστικὲς, δὲν βλέπουν τὸ πρᾶγμα μὲ τὸ ἴδιο μάτι. Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο θὰ μπορέσωμε νὰ συνδυάσωμε αὐτὴν τὴν ἔνταση ἀνάμεσα στὸν οἰκονομικὸ ὀρθολογισμὸ καὶ τὴν πολιτικὴ ἐπικυριαρχία, κατὰ τὰ προσεχῆ ἔτη, θὰ ἔχη μιὰ συνταρακτικὴ ἐπίδραση τόσο στὴν οἰκονομία ὅσο καὶ στὴν διαμόρφωση τῶν πολιτικῶν θεσμῶν.

Συγκέντρωση καὶ συναγωνισμὸς

Τὸ τρίτο καὶ πιὸ δύσκολο πρόβλημα, ποὺ δημιουργεῖ ἡ ἐμφάνιση ἀγορῶν καὶ ἐπιχειρηματιῶν νέου τύπου, εἶναι τὸ πρόβλημα τῆς συγκέντρωσης οἰκονομικῆς ἰσχύος καὶ τοῦ συναγωνισμοῦ. Στὶς περιπτώσεις τῶν προαναφερθέντων δύο προβλημάτων, θὰ πρέπει νὰ βροῦμε νέες λύσεις. Στὴν περίπτωση τῆς συγκεντρωτικότητας καὶ τοῦ συναγωνισμοῦ, ὅμως, θὰ πρέπει, νὰ ἀπαλλαγῶμε ἀπὸ τὶς παλιὰς λύσεις. Αὐτὸ εἶναι ἀκόμα πιὸ δύσκολο, ἀφοῦ στὶς παλιὰς λύσεις εἶναι προσκολλημένες, μὲ μιὰ θρησκευτικὴ μανία, μεγάλες ὀμάδες οἰκονομολόγων, πολιτικῶν, νομικῶν καὶ ἐπιχειρηματιῶν, ποὺ τὶς θεωροῦν, θὰ ἔλεγε κανεὶς, ἱερὰ καὶ ἀπαραβίαστες.

Χρόνια τώρα ἡ ἀντιμετώπιση τοῦ θέματος τῆς συγκέντρωσης οἰκονομικῆς ἰσχύος καὶ τοῦ συναγωνισμοῦ ἀντιμετωπιζόταν μὲ δύο βασικὰς φόρμουλες: τὴν «συγκέντρωση βιομηχανικοῦ ἐνεργητικοῦ» καὶ τὴν «συγκέντρωση ἀγοραστικοῦ δυναμικοῦ». Ὁ τρόπος γιὰ τὴν στάθμιση αὐτῶν τῶν δύο ἐκφάνσεων τῆς οἰκονομικῆς συγκεντρωτικότητας, ποὺ ἀναπτύχθηκε σταδιακά, μᾶς ἐξασφαλίζει ὄχι μόνον μιὰ «ἀκτινογραφία» τοῦ βασικοῦ «σκελετοῦ» τῆς οἰκονομίας μας, ἀλλὰ καὶ ὠρισμένες ἐπιβοηθητικὰς ἐνδείξεις γιὰ τὴν διάγνωση καὶ τὴν ἐφαρμογὴ μιᾶς θεραπείας. Καὶ ὅμως, ἡ πρώτη στάθμιση ἀρχίζει νὰ γίνεται τώρα ἀφερέγγυα, ἐνῶ ἡ δευτέρα ἔχει ἤδη γίνῃ παραπλανητικὴ.

Γιὰ ἄρκετὸ χρονικὸ διάστημα ἡ «συγκέντρωση τοῦ βιομηχανικοῦ δυναμικοῦ» ἦταν λίγο - πολὺ, σταθερὴ. Σύμφωνα, ὅμως, μὲ τὶς ἀπόψεις ὅσων ἀντιτίθενται στὴν δημιουργία μεγάλων «τράστ», σημείωσε μιὰ ἱλιγγιώδη αὐξηση κατὰ τὰ τελευταῖα 20 χρόνια. Τὸ 1950, οἱ 200 μεγαλύτερες «κατασκευαστικὲς ἐταιρίες» ἔλεγχαν τὸ 40 τοῖς ἑκατὸν τοῦ βιομηχανικοῦ δυναμικοῦ τῆς χώρας. Τὸ 1970 οἱ 200 ἔλεγχαν τὸ 60 τοῖς ἑκατὸν, καὶ αὐτὴ ἦταν ἡ μεγαλύτερη αὐξηση οἰκονομικῆς συγκέντρωσης, ποὺ παρατηρήθηκε ποτέ, εἴτε στὴν χώρα μας εἴτε σὲ ὅποιαδήποτε ἄλλη.

Τὸ περίεργο, ὅμως, εἶναι ὅτι αὐτὴ ἡ συντριπτικὴ συγκεντρωτικὸτητα δὲν συνωδεύθηκε καὶ ἀπὸ μιὰ αὐξηση συγκεντρωτικῆς οἰκονομικῆς ἐπίδρασης σὲ

όποιαδήποτε αγορά αγαθών, όπου αναπτύσσουν δραστηριότητα οι κατασκευαστικές εταιρίες. Αντιθέτως, στις περισσότερες από αυτές τις αγορές ο βαθμός της συγκεντρωτικότητας κατέβηκε τα τελευταία είκοσι χρόνια. Σε μία αγορά μετά την άλλη, νέες εταιρίες άρχιζαν να εμφανίζονται, να προκαλούν τις παλιές κατεστημένες και να τους άποσπούν, κομμάτι - κομμάτι, τμήματα από τον παραδοσιακό κύκλο των εργασιών τους. Αυτό ίσχυσε σε πλήθος τομείς, είτε έπρόκειτο για έκδοτικούς οίκους είτε για εταιρίες παραγωγής φαρμακευτικών ή οικοδομικών ύλων.

Η συγκεντρωτικότητα στην αμερικανική παραγωγική οικονομία δεν όριζεται πια από το «παραγωγικό ένεργητικό». Αυτό που έχει σημασία είναι το ύψος του ένεργητικού, του εμφανιζόμενου στους ίσολογισμούς των επιχειρήσεων που έδρεύουν στην Άμερική, έστω και αν το ένεργητικό βρίσκεται εκτός Ήνωμένων Πολιτειών. Το 1950, όλο αυτό το ένεργητικό βρισκόταν αποκλειστικά μέσα στις Η.Π.Α. Σήμερα, όμως, οι περισσότερες από τις μεγάλες αμερικανικές εταιρίες είναι πολυεθνικές και τουλάχιστον 20 έως 30% της παραγωγής και του ένεργητικού τους βρίσκεται έξω από τις Η.Π.Α. Άρα, τουλάχιστο, το ένα τέταρτο από αυτό το 60%, δηλαδή 15% περίπου, θα έπρεπε να αφαιρήται από τους έπίσημους αριθμούς, πράγμα που θα μείωνε τον βαθμό συγκεντρωτικότητας της αμερικανικής παραγωγής σε 45%.

Συνάμα, οι εταιρίες εκείνες, οι όποιες το 1950 έθεωρούντο «κατασκευαστικές», ήταν κατά το μεγαλύτερο μέρος εταιρίες που πραγματικά κατασκεύαζαν κάποιο προϊόν. Σήμερα, όμως, σάν αποτέλεσμα των συγχωνεύσεων, διαφοροποιήσεων και άπορροφήσεων, σημαντικός αριθμός από αυτές τις εταιρίες, που θεωρούνται «κατασκευαστικές», έχουν σημαντικά συμφέροντα έξω από την βιομηχανική δραστηριότητα, έλέγχοντας επιχειρήσεις παροχής ύπηρεσιών και κυρίως χρηματιστικής ύφης. Με άλλα λόγια, από άποψη πραγματικού «παραγωγικού ένεργητικού» στην χώρα μας, οι 200 μεγαλύτερες εταιρίες έλέγχουν σήμερα μικρότερο τμήμα της παραγωγικής βιομηχανίας από εκείνο που έλεγχαν πριν από 20 χρόνια.

Άλλά ενώ δεν σημειώθηκε μεγαλύτερη συγκέντρωση του αμερικανικού παραγωγικού δυναμικού, ούτε μεγαλύτερη άγοραστική συγκέντρωση, οι συγχωνεύσεις μέσω «διαφοροποιήσεων και άπορροφήσεων» (καθώς επίσης ή πολυεθνική επέκτατικότητα) δημιούργησαν μία σαφή συγκέντρωση στο πεδίο της λήψης αποφάσεων. Ωδήγησαν στην δημιουργία έξαιρετικά μεγάλων επιχειρήσεων, που ή δραστηριότητά τους εκτείνεται σε πολλές χώρες και περιοχές, ενώ βρίσκεται ένωματομένη σε μία νομική ένότητα και κατευθύνεται από μία ύποπτη έξουσία. Το αποτέλεσμα είναι ένας άνοδικός συναγωνισμός άκόμα και στην οικονομία αγαθών και ύπηρεσιών. Και το άπώτερο αποτέλεσμα είναι πάντοτε μία έπαυξημένη συναγωνιστικότητα (άρα, άποκέντρωση), τόσο στην οικονομία του κεφαλαίου και των επενδύσεων, όσο και στην οικονομία της άπασχόλησης και των σταδιοδρομιών.

Πράξη και θεωρία

Ἡ τάση γιὰ σύνθετες καὶ πολυεθνικὲς δραστηριότητες προβλέπεται ὅτι θὰ ἐπεκταθῆ μᾶλλον παρὰ θὰ μειωθῆ. Ἡ τεχνολογία μᾶς σπρώχνει σὲ αὐτὴν τὴν κατευθύνση, ἰδίως στὴν περίπτωση τῶν χημικῶν βιομηχανιῶν καὶ τῶν βιομηχανιῶν πρώτων ὑλῶν. Ὑπάρχει ὁμως καὶ ἕνας ἄλλος ἰσχυρὸς παράγοντας, ποὺ μᾶς σπρώχνει στὴν συγκέντρωση, ἔχει δὲ σχέσηη ὁ παράγοντας αὐτὸς μὲ τὸ περιβάλλον. Ἡ ἀπομόλυνση τῆς ἀτμόσφαιρας τοῦ νεροῦ, τῶν ἀνοικτῶν χώρων καὶ τῶν ἀστικῶν κέντρων θὰ ἀπαιτήσῃ τὴν δημιουργία μαζικῶν «συστημάτων» σὲ κάθε περιοχῇ, δηλαδὴ ὀργανισμῶν ποὺ θὰ μποροῦν νὰ ἐπιστρατεύουν σημαντικὲς τεχνολογικὲς καὶ οἰκονομικὲς δυνάμεις καὶ νὰ καλύπτουν ἕνα πλῆθος ἀπὸ εἰδικότητες, ἐξαρτήσεις, τεχνολογικὲς ἐφαρμογὲς καὶ ἀγορᾶς. Πάνω ἀπὸ ὅλα, οἱ ἀπαιτήσεις δημιουργίας νέων μαζικῶν ἀγορῶν κεφαλαίου καὶ ἀπασχόλησης θὰ ὀδηγήσουν σὲ μία συνεχῶς πιὸ ἐντονὴ τάση συγκέντρωσης ἐπάνω στὶς νέες αὐτὲς βάσεις τῆς βιομηχανικῆς καὶ γεωγραφικῆς διαφοροποίησης.

Θὰ πρέπει, συνεπῶς, νὰ ἀποφασίσωμε ποῖο εἶδος «διαφοροποίησης» εἶναι εὐκαταίο, ἀποδοτικό, καὶ ὀρθολογιστικό, καὶ ποῖο ἀποτελεῖ ἀπλῶς μιὰ νέα μορφή οἰκονομικῶν ἐλιγμῶν καὶ κεφαλαιοκρατίας· τί εἶναι ἐκεῖνο ποὺ θὰ καταστήσῃ τὴν οἰκονομία μας πιὸ προσιτὴ, πιὸ εὐέλικτη, πιὸ συναγωνιστικὴ, καὶ τί εἶναι ἐκεῖνο ποὺ εὐνοεῖ τὴν συγκέντρωση τῆς δυνάμης στὰ μονοπώλια· τί εἶναι ἐκεῖνο ποὺ δημιουργεῖ ἐπιχειρήσεις ποὺ διευθύνονται καλύτερα καὶ ἀποδίδουν περισσότερο, καὶ τί εἶναι ἐκεῖνο ποὺ δημιουργεῖ «διοικητικὰ τέρατα». Αὐτὸ τὸ ὁποῖο ἐπιζητοῦμε εἶναι ἀρκετὰ καθαρὸ. Ἐπιθυμοῦμε τὴν διαφοροποίηση καὶ ὄχι τὴν διασπορά. Ἐπιθυμοῦμε τὴν ὁμοσπονδοποίηση ἀλλὰ ὄχι τὴν συγκεντρωτικὴ τυραννία ἢ τὴν διάλυση. Ἐπιθυμοῦμε πετυχημένη διαχείριση τοῦ ἐνεργητικοῦ, ἀλλὰ ὄχι οἰκονομικὲς ταχυδακτυλουργίες. Θὰ πρέπει ἀκόμα νὰ διδαχθοῦμε πῶς νὰ ἰσορροποῦμε τὴν συγκέντρωση σὲ μιὰ οἰκονομικὴ διάσταση μὲ τὸν συναγωνισμό σὲ μιὰν ἄλλη.

Οἱ οἰκονομικὲς ἐξελίξεις τῶν τελευταίων δέκα ἐτῶν ἀποδεικνύουν ὅτι ὑπάρχει κάτι περισσότερο ἀπὸ μιὰ μεταστροφή στὸ ὅλο θεσμικὸ μας οἰκοδόμημα. Οἱ ἐξελίξεις αὐτὲς ἔχουν ἀλλάξει τὴν βασικὴ οἰκονομικὴ μας πραγματικότητα. Τοῦτο μᾶς ἐπιβάλλει νὰ ἀσπασθοῦμε ἕνα τρόπο σκέψης καινούργιο καὶ νὰ πετάξωμε μακριὰ ἕνα πλῆθος ἀπὸ παλιὰς ἀντιλήψεις, ἰδέες καὶ μέτρα ὅσο ἀφορᾷ, π.χ. τὸ «μονοπώλιο», τὴν «συγκέντρωση» καὶ τὴν «συναγωνιστικότητα», ἢ ὅσο ἀφορᾷ τὴν σχέσηη ἀνάμεσα στὴν διεθνή οἰκονομία καὶ τὸ ἐπὶ μέρους ἐνδιαφερόμενο κράτος. Ὅλα αὐτὰ ὁμως ἀπαιτοῦν τὴν ἀνάπτυξη νέων οἰκονομικῶν θεωριῶν, ποὺ νὰ βασίζονται ἐπάνω στὴν σύλληψη μιᾶς νέας πολιτικῆς, γιατί δυστυχῶς, ὡς τώρα, δὲν διαμορφώσαμε καμμιά θεωρία, ποὺ νὰ ἐξηγῆ τὴν τρισδιάστατη ὑφὴ τῆς οἰκονομίας καὶ νὰ δένη τίς νέες «μαζικὲς ἀγορᾶς» κεφαλαίου καὶ ἀπασχόλησης μὲ τίς παλαιότερες ἀγορᾶς ἀγαθῶν, ὑπηρεσιῶν, τιμῶν καὶ παραγωγικότητας.